

PAÁR ESZTER SZILVIA

WÄLDER GYULA ÉPÍTÉS Z ÉLETMŰVE

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS TÉZISFÜZET

TÉMAVEZETŐ: ROZSNYAI JÓZSEF

PPKE BTK – TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

VEZETŐJE: ÓZE SÁNDOR

2023.

Célkitűzés

Dolgozatomban Wälder Gyula (1884-1944) építészetét kívántam feldolgozni. Wälder Gyula a két világháború közötti magyar építészet egyik legtermékenyebb alakja volt, művei ma is meghatározzák számos városunk arculatát, neve mégis kevésbé ismert, vagy a két világháború közötti neobarokk – melynek leghíresebb képviselője volt – megítélése miatt gyakran negatívan cseng. Céлом ezért az volt, hogy bemutassam az építész által tervezett hatalmas épületállományt, melynek nagy része ma is eredeti funkcióját tölti be, és kiválóan használható, kvalitásos épületekből áll, valamint, hogy árnyaljam a két világháború közötti neobarokk építészetéről kialakult képet.

A kutatás ismertetése

A kutatás leginkább a két világháború közötti időszakra koncentrál, bár Wälder Gyula legkorábbi ismertetett munkája 1905-ből való, míg a jelenleg legutolsó megépült műveként számontartott társasház 1941-ben épült. Forrásként a korszakot tárgyaló szakirodalmon túl – melyben neve inkább említés szerűen jelenik meg – a kutatás leginkább levéltári anyagokra, illetve a korabeli szaksajtóra és napilapokra támaszkodott, melyekből számos művének építéstörténete kiolvasható. Ezek közül kiemelkedő forrás a Magyar Építőművészet, illetve az Építő Ipar – Építő Művészet, melyek nemcsak remek leírásokkal, de pályázati anyagokkal és publikált tervekkel, illetve archív fotókkal is szolgáltak a kutatás számára. Szerencsére sok esetben az eredeti tervek is megtalálhatók különböző, már említett levéltárakban. A kutatás legnagyobb része Budapest Főváros Levéltárában folyt, hiszen a budapesti épületállomány mennyiségében kiemelkedik. Igen fontos forrásokkal szolgált a Heves Megyei Levéltár is, nemcsak az egri, hanem a gyöngyösi épületek kapcsán is. A Veszprém Megyei Levéltár érdekes módon a budai ciszterci épületegyüttes kutatásában játszott nélkülözhetetlen szerepet, hiszen a megrendelő, a Zirci Ciszterci Apátság anyaga ma mind ott található. A Vas Megyei Levéltárban végzett kutatás pedig nemcsak a szombathelyi épületek, de a Wälder család megismerésének szempontjából is igen hasznosnak bizonyult. (Itt kell megjegyeznünk, hogy bár Magyarországon jelenleg vármegyék vannak, a disszertáció írása idején még megyerendszer volt, így az intézmények megnevezése még az előző szisztémához igazodik. Az elnevezéseken a sok hibalehetőség, valamint a rövidítések összekuszálódásának veszélye miatt nem változtattam.) Szintén meg kell említenünk a Magyar Építészeti Múzeum és Műemléki Dokumentációs Központban található Wälder Gyula-hagyatékot, illetve Radnai Lóránt-hagyatékot, melyek az építész által írott saját művek jegyzékén keresztül az építkezéseken készült fotókig és az irodájában dolgozó fiatalok visszaemlékezéséig rengeteg nélkülözhetetlen és kiváló forrást tartalmaz. (Érdekes módon a szintén Wälderhez köthető építészek, például Rimanóczy Gyula, Lauber László, Nyiri István vagy Kotsis Iván hagyatékából nem kerültek elő Wäldert említő anyagok.) Igen hasznosnak bizonyult a kutatás folyamán a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye, amely mind helytörténeti művekkel, mind a még nem digitalizált szaksajtó példányaival segítette a kutatást, illetve a Kiscelli Múzeum Építészeti Gyűjteménye, mely a Hármashatár-hegyi Nemzeti Panteon pályázatával kapcsolatban tartogatott meglepetéseket. A kutatás így primer és szekunder forrásokra támaszkodva dolgozta fel Wälder Gyula építészeti örökségét, valamint szintén ugyanezen források alapján bontotta ki a két világháború közötti neobarokk építészet jellemzőit.

Tézisek:

1. Wälder Gyula a két világháború közötti magyar építészet meghatározó alakja

Mint említettük, Wälder Gyula neve említés szerűen szerepel ugyan a korszak építészetét feldolgozó szakirodalomban, ám életművéről átfogó mű nem született a szerző 2020-ban, a Holnap Kiadó gondozásában megjelent monográfiájáig. Valószínűleg az ambivalens megítélésű neobarokk építészethez kötődő alkotó életpályáját pont a rá legjellemzőbb stílus miatt nem dolgozták fel korábban, pedig Wälder nemcsak épületeinek minőségével, de mennyiségével is kiemelkedik kortársai közül. Az olyan ismert, elismert és városképalakító munkákon túl, mint a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium és Szent Imre-templom, vagy a pesti Madách téri épületegyüttes számos vidéki város köszönheti neki fontos középületei jelentős részét. Olyan meghatározó épületeket tervezett, mint Balassagyarmaton a Palóc Múzeum, a pénzügyigazgatóság (jelenleg rendőrség), a plébánia és posta, Gyöngyösön a tűzoltólaktanya és a víztorony, Nagyenyeden a zsinagóga és több lakóház, vagy Egerben a Pénzügyi Palota, a Korona Szálló és számos iskola. Ezekről az épületekről általánosan elmondható, hogy dekoratív kialakításúak és arányaiknak, stílusuknak köszönhetően jól illeszkednek a városképbe, valamint, hogy praktikus elosztásuknak és időtálló szerkezeteiknek köszönhetően nagyrészt ma is eredeti funkciójukat szolgálják. Különösen igaz ez a Wälder által tervezett iskolákra, melyek számos településen ma is az oktatást szolgálják. Összességében elmondható tehát, hogy az építész városképalakító és nélkülözhetetlen funkciót betöltő munkái Magyarország épületállományának fontos részét képezik.

2. Wälder Gyula építésze sokkal változatosabb, mint a közvélemény tartja

Láthattuk, hogy Wälder Gyula elsősorban olyan nagyszabású munkáiról ismert, mint a már említett XI. kerületi templom, vagy a miskolci Zenepalota, és a róla alkotott képet is ezek a neobarokk stílusú munkák határozzák meg. Pedig fiatal építészként jellemző volt rá a kísérletezés, számos különböző stílusú épületet tervezett, melyeken legtöbbször azonban már felismerhető az építész keze nyoma. Egyes munkái egyértelműen szecessziós stílusúak, és leginkább Kós Károly műveivel rokoníthatók. Ilyen a VIII. kerületi Alföldi utcában álló kislakásos bérház, illetve a Wekerletelepen található munkái. A szecessziós és a barokk elemek sajátos keveréke jellemzi például balassagyarmati műveit, illetve a barokkizálás mellett premodern jegyek és Lajta Béla hatása figyelhető meg az általa tervezett Kisvárdai Állami Főgimnázium épületén. Kiemelendő még a már említett nagyenyedi zsinagóga, melynek tervein Otto Wagner hatása fedezhető fel. Az 1920-as években született nagyszabású neobarokk munkák után az 1930-as évekre ismét a kísérletezés volt jellemző, és olyan izgalmas munkák születtek, mint a pasaréti Napraforgó utcában álló 2-es számú ház, a már említett Madách téri együttes, vagy a VII. kerületi Holitscher-ház. Az említett épületeken egyszerre figyelhető meg a Bauhaus és a német expresszionista építészet hatása, és közös jellemzőjük, hogy bár viszonylag ismertek, az építész kilétét csak kevesen tudják és sokak számára meglepő, hogy a neobarokk stílusáról ismert tervezőről van szó.

3. A két világháború közötti neobarokk építészet összetettebb jelenség, mint korábban gondoltuk, és nem magyar sajátosság

Sok művészettörténész és építész ezt a jelenséget a Horthy-korszak konzervatív gondolkodásából eredezteti, és a neobarokkot egyszerűen államilag támogatott stílusnak tekinti, de a téma ennél sokkal összetettebb. Való igaz, hogy sok, az állam által megrendelt épületet ebben a stílusban emeltek, de a trianoni békeszerződés után általános nosztalgia volt jelen az Osztrák-Magyar Monarchia iránt, és ennek kifejezésére a barokk építészet újjáélesztése volt a legkézenfekvőbb eszköz, hiszen a barokk stílus erősen kötődött a Habsburg családhoz. Továbbá a magyar társadalomban egyfajta barokk ízlés és struktúra is kialakult az időszakban, ami segítette a neobarokkot népszerűségéhez vezető útján. A modernizmus mint alternatíva eleinte nem jutott nagy szerephez ebben a korszakban, leginkább szocialista háttéré miatt. A stílus baloldali eredetű volt, ugyanúgy, mint néhány évvel korábban a Tanácsköztársaság, mely sok magyar számára nem volt kellemes emlék. A konzervatív, hagyományos neobarokk sokkal kényelmesebb és érthetőbb volt, különösen azért, mert a 19. század végi népszerűsége óta soha nem tűnt el igazán. Az 1910-es években is nagy népszerűségnek örvendett, ezért kézenfekvő választásnak tűnt később is. Meg kell jegyeznünk, hogy a két világháború közötti historizmus nem kizárólag magyar jelenség, számos más országban is megfigyelhető, például a Jugoszláv Királyságban, az Amerikai Egyesült Államokban, Skandináviában és a Brit Birodalomban.

4. Az előregyártott elemek használata ellenére számos művészi értékű épület született

A két világháború közötti neobarokk építészetre jellemző az előregyártott cementöntvény és gipsz elemek alkalmazása, ami olcsóbbá és gyorsabbá tette az építkezéseket, míg impozáns hatást lehetett velük elérni. Ezek az elemek például Wälder Gyula épületein gyakran ismétlődnek is, ugyanaz a dekoráció számos helyen megtalálható. Ebből sematikus és jellegtelen épületekre következtethetnénk – nem véletlenül csúfolják a két világháború közötti neobarokk építészetet az „iparbarokk” szófordulattal – ám ez nem feltétlenül van így. Ha csak a kortársak munkáit nézzük, például Kotsis Iván vagy Györgyi Dénes műveit, akkor is találhatunk művészi értékkel bíró épületeket, de Wälder Gyula épületeire ez különösen jellemző. Hiába fordul elő ugyanaz a Szűz Máriát a gyermek Jézussal ábrázoló tondó a Wälder-villán és több egri iskolán, hiába szinte egyforma a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium és a mellette álló templom kapuzata, a kompozíció így is művészi, és kiváló rajztehetségről ad tanúbizonyságot.

Tudományos publikációim a témában:

Paár Eszter Szilvia: Tradition and Modernity: Neobaroque Architecture of the Interwar Period in Hungary. In.: *Folytonosság és megszakítottság a magyar kultúrában. A doktori iskolák IV. nemzetközi magyarságtudományi konferenciája. (Bécs, 2019. szeptember 5-6.)* Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, Budapest, 2022.

Baldavári Eszter – Paár Eszter Szilvia: From Midi to Maxi: The Evolution of a Monograph of Architecture. Review of the Masters of Architecture Series, Budapest, Holnap Kiadó, 2002-. *Acta Historiae Artium*, Tomus 61, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2020.

Paár Eszter Szilvia: A magyar neobarokk építészet. *Országút*, 2020. 1. évf. 4. szám

Paár Eszter Szilvia: *Wälder Gyula*. Holnap Kiadó, Budapest, 2020.

Paár Eszter Szilvia: Wälder Gyula (nem csak) a neobarokk mestere. In.: Rozsnyai József (szerk.): *Építőművészek a historizmustól a modernizmusig*. TERC Kiadó, Budapest, 2018.

Paár Eszter Szilvia: Neobarokk építészet a két világháború között Egerben. *Műemlékvédelem*, 2016. 60. évf. 1-2. szám.

Paár Eszter Szilvia: Wälder Gyula Villányi úti épületei. *Műemlékvédelem*, 2012. 56. évf. 1-6. szám.

További tudományos publikációim:

Paár Eszter Szilvia: Kotsis Iván és a korszerű nyaralóépítés. *Építészfórum*, 2022.03.13.

Paár Eszter Szilvia: A modern templomépítészet kezdetei – Kotsis Iván balatonboglári temploma. *Építészfórum*, 2022.02.27.

Paár Eszter Szilvia: Kotsis Iván Székesfehérváron II. – Bérházak és a Szent István-év. *Építészfórum*, 2022.02.06.

Paár Eszter Szilvia: Kotsis Iván Székesfehérváron I. – A Városháza. *Építészfórum*, 2022.01.23.

Paár Eszter Szilvia: Eltörölni a föld színéről – Kotsis Iván és a Regnum Marianum. *Építészfórum*, 2022.01.09.

Paár Eszter Szilvia: Neoreneszánsz a Balaton partján – Kotsis Iván Tihanyban. *Építészfórum*, 2021.12.15.

Paár Eszter Szilvia: Kotsis Iván és a neobarokk: A zalaegerszegi Jézus Szíve-templom. *Építészfórum*, 2021.12.05.

Paár Eszter Szilvia: Kotsis Iván és a szecessziós falusi iskolák. *Építészfórum*, 2021.11.12.

Paár Eszter Szilvia: A 20. század sokszínűsége Kotsis Iván építészetében. *Építészfórum*, 2021.10.29.

Paár Eszter Szilvia: Meissen-i és más pagodafigurák a XVIII. századtól napjainkig. *Magyar Művészet*, 2021. 9. évf. 2. szám

Paár Eszter Szilvia: Modernizmustól a vincellérházakig – P. Mueller Éva életművéből válogattunk. *Építészfórum*, 2021.04.07.

Paár Eszter Szilvia: A Párisi-udvaron túl – Átfogó kötet Schmahl Henrik ismert és ismeretlen épületeiről. Recenzió, Kelecsényi Kristóf: Schmahl Henrik, Holnap Kiadó, Budapest, 2020. *Építészfórum*, 2020.11.27.